

Viktimalizacija prostitutk in sramotenje izjem: mit o prostitutki žrtvi

Nina Peršak*

Prostitutke so od nekdaj obravnavane na dva načina. Ali se jih stigmatizira kot nemoralne, nečiste, kriminalne, ali se v njih vidi predvsem žrtve (zvodnikov, strank, trgovine z ljudmi, revščine, socialnega okolja ipd.). Zlasti navidezno liberalnejša javnost pogosto viktimalizira prostitucijo, kot da lažje izkazuje razumevanje in naklonjenost do prostitutk, če jih šteje za »žrtve«. V isti sapi pa obsoja izjeme – prostitutke, ki presejajo ta mit o prostitutki kot izključno žrtvi in razdirajo njihove družbene predstave o prostituciji. Članek podrobneje osvetli en primer prostitutke – ne-žrtve in razkrije sodobna družbena dojetanja prostitutk. Nadalje razčleni (potrebo po) viktimalizaciji prostitutk in razgali navidezno liberalne argumente, za katerimi pa se pogosto skriva moralizem, četudi zamaskiran v retoriko družbene odgovornosti, ter argumente, ki potrjujejo Moscovicijevo hipotezo o mentalnem upiranju spremembam ali spreminjanju ustaljenih družbenih reprezentacij. Izpostavi tudi nekaj trdovratnih mitov o prostituciji ter državno-pravni odnos do prostitucije, ki tako odseva njeno družbeno podobo kot jo tudi (po)ustvarja.

Ključne besede: prostitucija, viktimalizacija, (de)kriminalizacija, žrtev, družbene reprezentacije, kazensko pravo, trgovina z ljudmi

UDK: 176.5 : 343.988

1 Uvod

Pred nekaj meseci je v Veliki Britaniji izbruhnila novica o dr. Brooke Magnanti, 34-letni raziskovalki na področju razvojne nevrotoksikologije in epidemiologije raka v Bristolu, ki se je v letih 2003 in 2004 štirinajst mesecev ob doktorskem študiju preživljala kot dekle na poziv. Kmalu po začetnih korakih v svet prostitucije je začela pisati zanimiv blog o svojih izkušnjah in dogodivščinah, ki je dvignil veliko prahu in ugibanj o njeni identiteti. Podpisovala se je z Belle de Jour, imenom, ki ga je španski režiser Luis Buñuel nadel Catherine Deneuve v istoimenskem filmu o rahlo z dolgočaseni gospodinji, ženi visokega razreda s spolnimi fantazijami, ki jim njen drugače popolni mož ni mogel ustreči. Tako se je nekega dne znašla pred vrati bordela in ga nato začela redno obiskovati čez dan (*de jour*), ko je bil njen mož v službi, da bi se predajala najrazličnejšim strankam, brez premisleka, brez zadržkov, a tudi brez posebne strasti ali energije. Klasično. Lepo. Z dolgočaseno. Šokantno.

V nasprotju s francosko soimenjakinjo angleška Belle de Jour nima moža, prostituira se predvsem za denar, ne zaradi svojih fantazij, o tem piše blog, po katerem nastaneta knjižna

uspešnica in televizijska miniserija, vmes doktorira, se zaposli in razkrije svojo identiteto. Zakaj natančno se je odločila, da jo razkrije, ni znano. Sama pravi, da anonimnost ni bila več zabavna. Poleg tega naj bi hotela prehiteti svojega nekdanjega fanta, ki jo je nameraval razkriti javnosti. Drugi zagovarjajo hipotezo o njeni želji po slavi, ki naj bi jo hotela obuditi, ko je zanimanje zanjo in njen blog ravno začelo upadati. A za ta prispevek to niti ni toliko pomembno (ali sploh ni). Pomembnejša kot njena motivacija, celo kot njena obšolska dejavnost, je reakcija javnosti ob razkritju dejstva, da se za prostitutko visokega razreda in avtorico zanimivih internetnih prispevkov, ki so jim pripisovali celo precejšnjo literarno vrednost, skriva popolnoma normalno, navadno, dovolj čedno pametno dekle, ki bi lahko bilo »dekle iz sosednje ulice«. Polemike in komentarji, ki so se kakor plaz usuli ob razkritju njene identitete, govorijo zgodbo o vlogi prostitucije v današnji kvazitolerantni družbi, zgodbo o večni fascinaciji javnosti nad prostitutkami ter žrtvami nasploh, o viktimalizaciji spolnih delavk in človekovem nagnjenju k stereotipizaciji, kategorizaciji in sumničavem odnosu do navideznih izjem.

2 Družbene reprezentacije o prostituciji, prostitutkah in o Belle de Jour

Ko se je Brooke Magnanti odločila razkriti svojo identiteto, je za ta namen izbrala novinarko, kolumnistko, ki je do tedaj vztrajno napadala Belle de Jour, češ da glamurizira pro-

* Doc. dr. Nina Peršak, LL.M., M.Phil. (Cambridge), doktorica kazenskopravnih znanosti, magistra socialne in razvojne psihologije, docentka za področje kriminologije. E-naslov: N.Persak.99@cantab.net

stitucijo in izkoriščanje žensk. Članek¹ sam, kot tudi številni zelo artikulirani komentarji nanj, je tako zanimiv ne le zaradi samega razkritja identitete, temveč tudi, ali predvsem, zaradi razkritja novinarkinih in širših družbenih domnev, predstav, stereotipov in predsodkov, ki spremljajo družbeni fenomen prostitucije, in še posebej zaradi razkritja konservativnega liberalizma ali raje navidezno liberalne konservativnosti, ki preveva današnjo domnevno liberalno, odprto in nemoralistično družbo pluralističnega okolja.

Novinarka tako na primer v svojem članku prizna, da je bila, »kot bi bili vi, popolnoma fascinirana ob srečanju z Belle«. Ko začne ocenjevati njeno pojav, njen obraz, ne ve točno, kaj išče, »morda mrtve oči, kot v filmu, ali nekaj malce strogega in ostrega okoli ust«. Od kod ji ta ideja? Pred več kot sto leti je Cesare Lombroso, ustanovitelj italijanske šole pozitivistične kriminologije, verjel, da se da kriminalnega človeka prepoznati po njegovi fiziognomiji, saj naj bi bil zaznamovan z določeno lobanjo in obraznimi defekti. Čeprav so bile njegove teorije kmalu presežene, podobne ideje v laični javnosti ne izginejo zlahka. Predvidevamo sicer lahko, da je novinarka pričakovala omenjene obrazne poteze dr. Magnantijeve kot *posledico* njenega prostituiranja in ne – kamor se je nagibal Lombroso – kot genetski *vzrok* prostituiranja, pa vendar je presenetljivo prebrati tako očitni predsodek ali prepričanje o tem, da morajo biti prostitutke že po videzu drugačne od nas »normalnih ljudi«; da se prostitutki – tudi če je bila v poslu le 14 mesecev – ta hladnost ali sprijenost nekako morata poznati že na obrazu. Srečanje s prostitutko, ki ne potrjuje naših predstav, tako pripelje do kognitivne disonance, ki se artikulira v »presenečenosti«. Slednja dolgoročno sicer lahko pomaga razbiti naše napačne predstave, še pogosteje pa tak primer mentalno izločimo kot »izjemo« in ohranimo svoje stereotipske predstave.²

Morda prav zaradi tovrstnih novinarkinih izjav prizanesljivejši komentatorji članka čutijo potrebo po branjenju Brooke. Članek je sicer v ničemer odkrito na napada; prav nasprotno, izkazuje celo nekakšno navdušenje nad njo, malce podobno navdušenju nad prvim stikom z eksotično živaljo. Kljub temu mnogo njej naklonjenih bralcev očitno čuti, da je treba dr. Magnantijevo zavarovati oz. ljudem pokazati, da s(m)o ji tudi ostali podobni. Nekateri pokažejo s prstom na žene in dekleta nogometašev, katerih morda edini prispevek k razmerju so storitve, podobne Bellinim. »Kaj pa vsi tisti lažni zakoni, kjer

ženske ne prispevajo ničesar, razen oralca ali seksa v zameno za svoj 'življenjski stil'. Ja, vsi poznamo te ženske, ki nikoli niso imele in nimajo namena delati. Svoje storitve 'unovčijo' za torbico Louis Vuitton ali za najnovejše čevlje Jimmy Choo, ne da bi jih kdo obrekoval. Je kdo morda vprašal WAG,³ ki si je priskrbel nogometaša, kakšen je njen prispevek k zvezi poleg njene zmožnosti, da zadovoljuje svojega moškega v postelji v zameno za neprestan šoping na njegov račun?⁴ Drugi opozorijo na dvojne standarde: »Hecno – če se ženska poroči z bogatašem in se od njega loči z 'dobro' odpravnino, jo obrekujejo, češ da je izkoriščevalka. Če ženska spi z moškim in je plačana na uro, pa je kot izkoriščevalec označen moški. Včasih od istih ljudi.«⁵ »Od kod vse to razburjanje in dvojni standardi? Nihče se nikoli ne pritožuje nad moškimi, ki plačujejo ženskam za spolni odnos, ali nad 'uglednimi' biznismeni, ki obiskujejo striptiz klube, ali nad vsemi šarmerji tam zunaj, ki spijo z ženskami kot po tekočem traku in neodgovorno bodisi zastonj bodisi proti plačilu.«⁶ Prav tako izpostavijo, da je oznaka prostitutka za ženske dosti bolj stigmatizirajoča oz. »grša« kot oznaka za moškega, ki počne isto in mu pravimo žigolo.⁷ Nekateri pa razliko med prostitutkami in svojimi lastnimi izkušnjami še bolj zminimizirajo: »Nimajo vse ženske spolnih odnosov izključno kot del ljubezenskega razmerja. To je ideal – menim pa, da je realnost pogosto drugačna oz. je bila taka vsaj zame.«⁸

Na čem sploh temelji razlikovanje med prostitutko kot prodajalko spolnih storitev in ostalimi? Vsi delavci prodajajo svojo energijo, prosti čas, interese, zdravje za denar in se v tem ne razlikujejo dosti od prostitutke.⁹ Toda ne prodajajo svojih spolnih storitev, bi kdo lahko pripomnil. Ne prodajajo se v seksualnem smislu. Pa sta »nagrada« spolni odnos za kako darilo, npr. letalsko karto, ki jo bogata zahodnjakinja kupi mladeniču, znancu z eksotičnih počitnic, da jo pride obiskat, ali razmerje, v katerem punca pristane na neortodoksen spolni odnos zgolj zato, da je fant ne zapusti,¹⁰ res tako zelo drugačna? Nagrada ni vedno denarna, lahko gre za druge

¹ http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/books/article6917495.ece (Komentarji – nekatere od njih navajamo v nadaljevanju – so zapisani pod omenjenim člankom.)

² Ali ga navkljub nepopolnemu prekrivanju z že uveljavljenimi mentalnimi kategorijami malce nasilno poskušamo uvrstiti vanje. Več o tem v glavnem besedilu spodaj.

³ Oznaka britanskih tabloidov za ženo ali dekle (akronim za Wives And Girlfriends) visoko profiliranih britanskih nogometašev, ki služijo veliko denarja in so znane osebnosti.

⁴ Iz komentarja Lexi F.R.

⁵ Iz komentarja Philippe S.

⁶ Iz komentarja Lexi F.R.

⁷ Iz komentarja Plato-na.

⁸ Iz komentarja Clare C.

⁹ Za zanimivo razmišljanje in podrobnejšo razčlenitev »nebitvenih razlik« med prodajalkami specifičnih spolnih storitev in prodajalci delovnih storitev gl. Kanduč (1998: 55–57).

¹⁰ Neka bralka je pod članek o Belle de Jour celo zapisala: »Ženske imamo spolne odnose tudi takrat, ko jih raje ne bi imele, ves čas, in to zastonj – zakaj jih torej ne bi imele vsaj za denar?« (Jade A.)

materialne stvari ali za kaj nematerialnega – za to, da je mož ne bo zapustil, da bo mir v hiši, za nakit, za avto, za to, da možki vzdržuje svojo »legendo« oz. svoj glas osvajalca, polnokrvnega moškega, carja; skratka za varnost, za prestiž, za preživetje, za nadaljevanje razmerja, za preprečitev prepirov, za odvracanje pozornosti, za moč itd. Do tovrstnih spolnih odnosov – v zameno ali kot poplačilo za kako drugo nagrado, storitev ali ugodnost – lahko pride tudi v čisto »navadnih« razmerjih, tj. takih, ki ne temeljijo na takojšnjem denarnem poplačilu spolnih storitev. Ne le da do omenjenega prihaja, delno se v današnjem potrošniškem okolju tak *quid pro quo* in (v svoji skrajnosti) celo zajedavski način razmerja spodbuja. Že bežen prelet naslovnice rumenega tiska nam brezsravno razkrije, da je (in mora biti) dandanes manekenka, ki se bogato poroči z bistveno starejšim moškim, vzor mladim dekletom. Vzor uspešne ženske. Ženske, ki se je dobro »unovčila«. Morda некоč svoji lokalni šoli ali bolnišnici podari nekaj moževega denarja in postane celo humanitarni vzor. Morda pa zaide celo v politiko. Dokler prostitucija ni javno deklarirana, javno znana in dokler se osredinja samo na enega moškega, ne na množico, je vse v najlepšem redu. Še več, taka ženska postane vzornica, spoštovana gospa, uspešna ženska.¹¹ Pa je med njo in »navadno prostitutko« res razlika v kvaliteti ali le v stopnjah oz. kvantiteti?

Čeprav bi mnogi dandanes to vprašanje že razumeli kot retorično, ideja o »drugi kvaliteti« vendarle ni zastarela. »Kakšna neumnost«, tako npr. zapiše neka druga ženska. »Prostitucija bi morala biti kriminalizirana. Moški zaradi nje mislijo, da je sprejemljiva, da si lahko kupijo kar koli. Moške odvrča od spodobnih samskih žensk in od svojih žena. Prostitucija kvari našo družbo. Kakšna nagrada čaka spodobne moralne ljudi v takšnem svetu?«¹² Nekateri, kot kaže, potrebujejo strogo delitev med »nami« in »njimi« ter želijo, da jih kazensko pravo v tem svojem gnusu in moralnem ogorčenju podpre. Ti ljudje (zdi se, da so to ženske celo pogostejše kot moški) zatrjujejo, da gre pri prostitutkah za drugo »kvaliteto« oz. kar drugo vrsto ljudi. A zakaj se oklepajo te delitve, tega črno-belega razločevanja? Zakaj potrebujemo moralne »outsiderje«? Morda zato, da se sami bolje počutimo (»vsaj nismo kurbe«)? Nekateri za svojo vzdržnost (pred prostituiranjem) očitno pričakujejo celo nagrado. Približno tako kot prostitutka za svojo nevzdržnost.

Prostitutka se tu predstavi kot antipod neomadeževani ženski oz. ženi/materi. Od kod ta družbena potreba po črno-beli kategorizaciji ženske v spolnosti? Ženska je ali neomadeževana žena/mati ali kurba; če pa je že prostitutka, potem

mora biti žrtev revščine, patriarhalnosti (nekako nora ali vsaj na robu norosti) ali pa je popolnoma nemoralna, moralno zavržna, kriminalna, družbeni izmeček, neženska, pošast. Te dihotomije seveda odsevajo mite in stereotipe o ženskah in ženskosti nasploh. Ženska je (tj. mora biti) ponižna, nemočna, čuteča, »pasivna in emocionalna«,¹³ da je ženstvena. Če ni, ni ženska.¹⁴ Če prekorači to normo, ta model »prave ženske«, ji preostane norost. »Ženske, ki protestirajo, veljajo za histerične. Njihov odpor je treba streti. Ženska, ki sama odloča o sebi, je agresivna. Ženske, ki se ne realizirajo v kontekstu lastnega spolnega stereotipa, so patologizirane.«¹⁵ Ostane jim norost,¹⁶ če pa niso nore, so pogosto »cipe«. V filmu North Country (2005), inspiriranem po resnični zgodbi o spolnem nadlegovanju in sodnem procesu, ki je spremenil ameriško pravo, poskuša odvetnik in prijatelj Bill White sprva prepričati Josey, naj ne išče pravice na sodišču, saj jo bodo po njegovih izkušnjah hoteli prikazati kot noro ali kot kurbo: »Obramba se imenuje 'nora ali cipa'. Si ali nora in si si vse izmislila ali pa cipa, ki je sama prosila za to.«¹⁷

Kot zanimivost lahko nadalje omenimo tudi to, da številni bralci, ki so se pozitivno odzvali na zgodbo o Belle/Brooke, izpostavijo »dejstvo«, da se je le tako lahko preživljala v študentskih letih, kot opravičilo za njeno početje. Zanimivo pri tej argumentaciji je, prvič, to, da navkljub svoji navidezni liberalni predispoziciji ta segment ljudi vseeno čuti potrebo, da opraviči ali upraviči njeno početje nekako v smislu »res je, da je umorila moža, a ta jo je dolga leta tepel«, in drugič, da v ta namen ne le selekcionirano berejo ali si selekcionirano zapomnijo članek, temveč da v njem celo vidijo »dejstva«, ki jih ni.

¹³ Duda (1995: 7).

¹⁴ »Če se ženska obnaša 'kot ženska' – ljubezavno, slabotno, pazljivo in pomoči potrebno –, potem je izkoriščana, kajti v očeh moških ne velja veliko, od njih pa je odvisna, ker imajo oblast. Če se ženska upira in se obnaša 'kot moški', močno, sposobno uveljavitve in samozavestno, potem ni nobena 'prava ženska' in prav tako ne velja veliko v očeh moških.« Pusch (1995: 307)

¹⁵ Duda, *ibidem*.

¹⁶ Norost pa nekaterim nudi tudi svojevrstno zatočišče. »Kadar ženske niso sposobne pomiriti napetosti med ponotranjeno žensko vlogo in izstopom iz nje, jim kot edino zatočišče preostane le norost. Gibanje na področjih, ki so že po tradiciji moška, jim vzbujajo razne strahove. Umaknejo se v vlogo norih žensk, da bi se izognile javni kritiki ali agresiji.« Duda, *idem*, na str. 9.

¹⁷ »It's called the 'nuts and sluts defence'. You're either nuts and you imagined it, or a slut and you asked for it.« Film North Country (Class Action) je nastal po literarni predlogi *Class Action: The Story of Lois Jenson and Landmark Case that Changed Sexual Harassment Law* (2002) avtoric Clare Bingham in Laure Leedy Gansler. Gl. tudi sodni primer *Jenson v. Eveleth Taconite Company*.

¹¹ V omenjeni prodajalski luči rumenega tiska je tako vsak spolni odnos, od katerega ne dobiš nič, razen spolnega užitka, za povprečneže, za rajo.

¹² Iz komentarja Catherine M.

Dr. Magnantijeva je namreč že končala študij, oddala svojo doktorsko nalogo, čakali so jo le še popravki in zagovor disertacije (*viva voce*), ki je resda podoben izpitu, a to je vse. Občutek, da potrebuje nekaj več denarja, jo je obšel šele potem, ko se je s Škotskega višavja preselila v London in ugotovila, da je tam življenje precej dražje. Prihranki so ji hitro pošli in tako je začela razmišljati o tem, »česa se lahko loti takoj, ker ne zahteva veliko učenja ali začetnih investicij, pomeni denar na roko in dopušča veliko prostega časa za ostalo delo«. Če torej ni šlo res za preživetje (lahko bi se npr. vrnila na Škotsko višavje), ampak bolj za izboljšanje življenjskega standarda – da pač lahko ostane v Londonu, živi več kot dostojno in ji ostane veliko prostega časa za pripravo na zagovor –, zakaj njej naklonjeni komentariji ta argument o preživetju v študentskih letih vseeno tolikokrat izpostavijo?

Zakaj je »preživetje« takojšnje upravičenje? Se nam zdi naravnije? Samoohranitvenega nagona pa ja ne moremo nikomur očitati, kajne? Ali pa se je lažje, dandanes še posebej, identificirati z osebo v tej situaciji? V »družbi tveganj« (Beck, 1992), ki je preokupirana s prihodnostjo in željo po zmanjševanju različnih tveganj, v družbi, kjer vlada »kultura strahu« (Furedi, 1997, 2002), družbena realnost pa je polna okoljskih katastrof, zdravstvenih epidemij, gospodarskih recesij, delavskih izkoriščanj, prekrasnih zaposlitev, množičnih odpuščanj in vsesplošne ontološke negotovosti, v taki družbi se ni težko poistovetiti z nekom, ki je (ali se zdi) na robu preživetja. Preživetje je tako *ready-made*, univerzalno upravičenje, razen za najbolj sociopatološke osebe ali tisto peščico nesramno bogatih, ki jim nikoli nič ni bilo odrečeno in jim je tako identifikacija z »ubogim« kot podlaga za sočutje nekaj abstraktnega.

3 Glamurizacija prostitucije in sramotenje znanosti

Poleg tistih, ki se jim zdi prostitucija nemoralna *per se*, nenaklonjeni komentatorji Belline zgodbe sramotijo Brooke Magnanti kot izjemo – ker se ne predstavlja kot žrtev in ker o tej svoji neviktimiziranosti javno govori – ter ji zato očitajo glamurizacijo prostitucije in očrnitev znanosti.

Ko je prišel v kinematografe film Čedno dekle (*Pretty girl*), je požel veliko uspeha in lansiral igralsko kariero Julie Roberts. Leta potem so raziskovalci prostitucije opazili t. i. *Pretty girl syndrome* ali sindrom Čednega dekleta – prepričanje, verovanje ali pričakovanje prostitutk, da se bo tudi zanje nekje, nekoč našel Richard Gere, postaven, dober, bogat, nemoralizatorski moški, ki se bo z njimi pripravljen poročiti, jih odpeljati stran od te bede, nekam, kjer bodo živele srečno in več kot udobno do konca svojih dni. Morda to prepričanje ni

bilo zares trdno, temveč bolj v smislu mehanizma oz. strategije preživetja (upanje namreč umre zadnje), a mnogi so posledično začeli očitati filmu to, kar danes očitajo Brooke Magnanti; namreč, da utrjuje mit o veseli prostitutki (*happy prostitute*) in napačno, lažno predstavo o prostituciji kot nečem lepem, glamuroznem, ki vodi do prestiža.

Ali je ta očitek v primeru angleške Belle de Jour utemeljen? Ali Belle de Jour res pretirano hvali in povečuje prostitucijo? Sama v intervjuju jasno poudari ločitev med trgovino z ljudmi in prostovoljno prostitucijo. Zaveda se, da imajo nekatere spolne delavke »grozljive izkušnje«, in poudari, da je sama imela »neverjetno srečo«. ¹⁸ Očitki, da predstavlja vsakršen kontekst prostituiranja kot neko glamurno dejavnost, se tako ne zdijo na mestu. S čim, razen s tem, da v svojem blogu pač ni pisala o svojih neprijetnih dogodivščinah, ker jih pač ni doživela, bi si zaslužila tak očitek? Je problematično to, da je objavila svojo urno postavko: na uro je računala 300 funtov, od katerih jih je 200 obdržala sama, 100 pa jih je šlo agenciji. Obljuba dobrega denarja bi morda znala koga premamiti. Ali je vsa poanta torej v denarju? Gre morda za »tajkunizacijo prostitucije«? Pri nas je v zadnjem času, kar je recesija še okrepila, postalo običajno, da na vsakogar, kdor zasluži malo več kot mi, gledamo sumničavo. Srednji razred, še zlasti če se znajde v upravi kakega podjetja, tako že skorajda flirta s tajkunstvom. Če lahko nekatere prostitutke (in v procesu generiranja moralnega ogorčenja, se ta »nekater« pogosto posploši v »vse«) neobdavčeno zaslužijo toliko na uro/dan/teden, jih je treba zasovražiti že zato, ker imajo več kot mi. Ker pa je ljubosumnost družbeno manj legitimen razlog za negativno, odklonilno stališče, jo je bolje na ravni verbalne artikulacije spremeniti v moralno zavržnost, nemoralnost.

Morda pa se nekaterim zdi bolj problematično to, da je Magnantijeva toliko denarja zaslužila na enostaven način. Eden izmed mitov o prostituciji je namreč tudi ta, da gre za lahko zaslužen denar, za *easy money*. Seveda če bi ga bilo tako lahko zaslužiti, potem je umestno vprašanje, zakaj se več ljudi ne loti tega poklica. Zagotovo nihče nima moralne dolžnosti, da si v življenju služi denar na težji ali bolj zapleten način. Pa gre pri prostituciji res za lahko delo in lahek zaslužek? Tisti, ki to trdijo, seveda vidijo samo denar in časovno postavko, ne pa tudi tveganosti in drugih neprijetnosti. Tudi če pri prostituciji ne bi šlo za tvegan poklic, v katerem je verjetnost nasilja in

¹⁸ »Poglejte, seveda prihaja do trgovine z ljudmi. In to je grozno. Grozljivo. Obupno. Toda takrat se ne lotite prostitutk – lotite se nadzora nad mejnimi prehodi. Naredite nekaj na področju policijskega nadzora. [...] Nekatero spolno delavko imajo grozljive izkušnje. Jaz ne. Jaz sem imela neverjetno srečo v vsakem pogledu. Ljudje iz agencije so nas primerno varovali in nam dajali nasvete in nas niso izpostavljali nevarnosti, če so se ji le lahko izognili.«

zlorab (od strank, zvodnikov ipd.) precejšnja,¹⁹ velja poudariti, da je tudi stigmatizacija prostitucije (še vedno) »strošek«, na katerega se pogosto pozablja.

Nekateri ne vidijo težave toliko v prostituiranju Magnantijeve kot v njenem publiciranju o tej temi. »Ne zdi se mi problematično, da odrasle ženske služijo denar na kateri koli način, ki si ga izberejo. Zelo pa se mi zdi problematično, ko začnejo pisati na zabaven način o tem, kako dobro se jim godi, in morda prepričajo druga, mlajša, manj informirana dekleta in ženske, da vstopijo v poklic, kjer lahko končajo poškodovane ali mrtve,«²⁰ se glasi eno izmed mnenj. Je torej Magnantijeva »kriva«, ker je njen blog napisan zanimivo in je postal uspešnica, kot tudi njene knjige in televizijske upodobitve?

Ob tem se seveda postavlja vprašanje, koliko je človek zares lastnik/gospodar samega sebe in koliko odgovarja le samemu sebi, koliko pa je dolžan skrbeti za to, da ne predstavlja slabega vzora drugim. Je prečkanje ceste pri rdeči luči kaj »bolj neodgovorno«, če te gledajo otroci? Kdo mora skrbeti za slab vzgled drugim? Politiki? Matere? Javne osebe? In kdaj natančno postaneš javna oseba? Pred kratkim se je neki slovenski rumeni časnik branil očitkov poseganja v zasebnost določene osebe, češ da je ta oseba postala »javna oseba« in da so zato vdori v njeno zasebno življenje bolj upravičeni. »Javna oseba« pa je postala preprosto zato, ker jo je omenjeni časnik že prej nadlegoval in pisal o njej, in ko je bilo »zunaj« dovolj določenih nepreverjenih informacij o tej osebi, se je ustvaril vtis, da gre za javno osebo (pri tem pa so pozabili, da so njeno »javnost« ustvarili sami). Groteskna krožna logika, ki stoji za tem, je podobna izdaji prvenca, ki ima že ob prvi izdaji na naslovnici natisnjeno etiketo »knjižna uspešnica« in nato zaradi te etikete (oz. tega, da jo ljudje zaradi te etikete množično kupujejo) to dejansko postane. Res je, da zgleđi vlečejo, toda ali si je Belle de Jour želela postati vzgled drugim dekletom in ženskam? Ali je prosila za ta status? In koliko bi morala skrbeti za »morebitne potencialnosti« oz. poskrbeti za to, da ne bi slučajno kakšno dekle razumelo njenega pisanja ali ravnanja kot vabilo v svet prostitucije ter vanj nato morda vstopilo in potencialno končalo v rokah trgovcev z ljudmi, izkoriščano ali celo ubito? Kako daleč je še etično pripisovati moralno odgovornost posamezniku za potencialno, oddaljeno škodo? V kazenskopravnem smislu gre za vprašanja abstraktne nevar-

nosti, oddaljene škode (*remote harm*) in za vprašanje pripisovanja avtorstva »storilcu« določenega ravnanja (*imputation, Zurechnung*). V modernem kazenskem pravu so ta vprašanja zelo strogo obravnavana (npr. kriminaliziranje abstraktne nevarnosti je izjema, ne pravilo) in avtorstvo hitro zamejeno, v svetu družbene morale, neformalnega družbenega nadzorstva in moralnih pravic ter obveznosti pa je odgovornost lahko malce širša – a koliko upravičeno širša?

Poleg tega, ali so res prostitutke tiste, ki glamurizirajo prostitucijo, ali jo prej »zunanji« svet, ki o njej fantazira? Émile Zola je že pred več kot sto leti opazil to fascinacijo »poštenih žena« nad »padlo žensko«. V *Nani*, zgodbi o istoimenski pariški kurtizani, fatalni ženski, ki nudi svojo družbo vsakomur, od navadnih delavcev do mestne gospode in plemstva (običajno celo v istem obdobju) ter jih na koncu tako finančno kot čustveno ugonobi, zapiše: »Nanino sosedsvo je vznemirjalo vso hišo na posestvu Fondettes. Vsako jutro je dobra gospa Hugon med zajtrkom načela pogovor o Nani, pa čeprav se ji je stvar še tako upirala. Vedno sproti je pripovedovala, kakšne novice ji je prinesel vrtnar, in tako nehoté živela v tisti vrsti obsedenosti, s kakršno cipe navdajajo še tako čednostne mestne gospe.«²¹ Projiciranje lastnih fantazij s takojšnjo samocenzuro? Skriti užitki moralnega ogorčenja? Fascinacija nad žensko, ki ni od nikoder, nima ne imena ne denarja, a si lahko prilasti, kot kaže, vse moške v svoji okolici?

Dr. Magnantijevi nadalje očitajo, da spravlja ženske v znanosti, v akademskem svetu na slab glas.²² Bi bilo bolje, če bi bila neizobražena, iz spodnjega delavskega razreda, od katerega »tako in tako ne pričakujemo ničesar drugega«? Vprašanje je, ali gre pri tem očitku za kaj več kot le za dvojne standarde in hinavščino, očitke o nemoralnosti, zamaskiran v očitke o družbeni odgovornosti. Res je sicer, da si dr. Magnantijeva morda sama malce ogroža svoj položaj v znanosti ali vsaj na trenutnem delovnem mestu, če v svojem blogu (ki ga očitno berejo že vsi) zapiše, da zaradi promocije svojih knjig nima časa za resno delo, a to je že drugo vprašanje. Če ena lastovka še ne prinese pomladi, potem zagotovo ena znanstvenica – nekdanja prostitutka – še ne naredi iz vseh znanstvenic prostitutk niti pisateljic knjižnih uspešnic.

¹⁹ Pa tudi verjetnost zdravstvenih težav (npr. zaradi boleznih klientov) in težav z oblastmi: kjer je npr. prostitucija kriminalizirana, potisnjena na črni trg, se ranljivost prostitutk poveča. Do podobnega prihaja tam, kjer je prostitucija povezana z nezakonitimi migracijami in je tako prostitutka zaradi svojega nelegalnega vstopa/statusa še v večji negotovosti bivanja – zlasti, ker se mejni nadzor dandanes čedalje bolj širi v notranjost države (gl. Mozetič, 2009).

²⁰ Iz komentarja Davida D.

²¹ Zola (1962: 137).

²² »Ta ženska je nagnusna in otežuje ženskam v akademskem svetu, da bi jih jemali resno. Ni nobenega bivšega fanta. To počne zaradi publicitete in zato, ker je ekshibicionistka.« (Skinny M.) »Sem doktorska študentka in navkljub finančni podpori staršev moje življenje v Londonu zahteva dodatni vir prihodkov. Sem zato postala prostitutka? Ne, dobila sem službo predavateljice, tutorja ter zasebne inštruktorice in tako ohranila samospoštovanje in strokovno kredibilnost.« (Julia)

4 Je prostitucija delo?

Tiste prostitutke, ki se bojujejo za to, da bi jih poimenovali in pojmovali kot »spolne delavke«, so zagotovo tega mnenja, kakor so tega mnenja tudi tisti, ki se bojujejo za legalizacijo prostitucije, in številni izmed tistih, ki zagovarjajo dekriminacijo prostitucije. Za Brooke Magnanti ne vemo natančno, a nekateri (zgolj moški, sicer) so iz njenih besed v intervjuju razbrali, da je s prostitucijo našla nekaj drugega kot delo, »nekaj boljšega kot delo«. ²³ V intervjuju prizna, da je v določenem obdobju, ko je opravljala storitve dekleta na poziv, našla delo računalniškega programerja, vendar se ni prenehala prostituirati oz. ni opustila »svojega drugega dela, ker sem v njem veliko bolj uživala«. Sama torej omenja prostitucijo kot svoje »drugo delo« – bolj užitekono delo, a delo vendarle. Od kod torej ideja, da prostitucije ne vidi kot delo, ampak kot nekaj boljšega kot delo? Tiči morda razlog v užitku? Si nam je težko predstavljati, da gre za delo, če ga opravljamo izžitka?

Morda je dandanes heteronomno delo (Kanduč) res pravilo in avtonomno delo, kjer je nedvomno prisoten tudi užitek, izjema, pa vendarle moramo dopuščati obstoj izjem – tako načelno, teoretično kot praktično, konkretno, kadar se nam predstavi v vsej svoji izjemnosti. Zdi se, da smo tolikšni ujetniki svojih mentalnih okvirjev in svojih kategorij, da ne moremo odstopiti od njih, četudi se nam ponudi priložnost. Primer Belle de Jour je v toliko primerih netipičen, da nam očitno precej zamaje lastne predstave o prostitutkah, prostituciji, študiju in (očitno) delu nasploh, a za prav tako očitno se izkaže posameznikova potreba po urejanju, katalogiziranju novosti v bolj ko ne ustaljene mentalne (družbene) reprezentacije. Družbene reprezentacije se namreč spreminjajo počasi in z določeno inercijo, celo uporom. Če pride do spreminjanja hierarhije reprezentacij ali če obstoječi reprezentaciji grozi izničenje, je naš univerzum vznemirjen. ²⁴ Še več, naš strah pred neznanim je tolikšen, da če se zavemo določenega razhajanja med nečim novim, nam neznanim ter našo paradigmsko kategorijo, v katero smo klasificirali nov objekt navkljub njegovemu nepopolnemu ujemanju z našo kategorijo, »se oklepamo [približka naše ocene] že zato, da ohranimo minimum

²³ »When Dr Magnanti tells us that she could never have financed her degree course unless she had yielded to the hard fact that what she would have earned from a boring week behind the cake stall was comfortably exceeded by what she could earn in half an hour on her back, she isn't saying that she found a better kind of work. She's saying that she found something better than work. And it might even feel like that, but it still leaves the idea of work sounding like something that only stupid people believe in.« (Iz kolumne Cliva Jamesa, sicer odličnega avstralskobritanskega kolumnista.)

²⁴ Moscovici (1984: 10).

koherentnosti med znanim in neznanim«. ²⁵ Ta fenomen smo opazili že prej pri številnih komentatorjih članka, ki sicer simpatizirajo z Belle, a v svoji razlagi njene izkušnje vnašajo v zgodbo pojasnila in dejstva, ki jih sama ni navedla, da njeno zgodbo lažje umestijo v svoje obstoječe mentalne kategorije. ²⁶

Morda pa gre pri tej ideji bolj za to, da si romantični moški radi predstavljajo, da je oz. bi bila prostitutka – sploh tista, ki jim je tudi osebnostno všeč – z njimi zgolj in izključno zaradi užitka. Ne zaradi denarja, ne zato, ker je to pač njeno delo, njen posel, ker mora toliko in toliko moških »oddelati« na mesec, da pokrije svoje stroške ali vzdržuje svoj želeni življenjski standard, ampak preprosto zato, ker so jo oz. bi jo očarali s svojo pojavo, videzom, duhovitostjo. Za romantične iluzije pač obstaja nevarnost, da se razblinijo ob soočenju z vsakdanjo banalnostjo dela.

5 Viktimalizacija prostitucije

Vsak oškodovanec, tj. oseba, ki je utrpela škodo, ne postane vedno tudi »žrtev« v očeh družbe. Viktimalizacija (Boutellier, 2000) ali proces, v katerem družba podeli oškodovancu status žrtve, je proces selekcije, definiranja, moralnega presojanja in podeljevanja upravičenj. ²⁷ »Žrtev« je namreč dosti bolj emotiven pojem kot zgolj »oškodovanka«. ²⁸ Izraz »žrtev« vsebuje žrtvovanje, *sacrificio*, trpljenje in posledično – vsaj v krščanskem okviru – pot do očiščenja, zveličanja, odrešitve. Žrtev je bližje Bogu kakor nežrtev. »Žrtev« evocira predstavo o bolečini in nas hitreje popelje v sočutje in sočustvovanje z žrtvijo kakor (zgolj) »oškodovanec«. Podelitev statusa žrtve nekemu vsebuje legitimacijo take osebe kot žrtve, ji podari glas in upraviči njene potencialne zahteve.

²⁵ Moscovici, *idem*, na str. 30. To oklepanje starih kategorij in reprezentacij z namenom ohranitve koherentnosti je lepo prikazano tudi v raziskavah o ontogenetskih spremembah (Lloyd in Duveen, 1992), kjer je »odpor otrok na kakršen koli poskus vnašanja egalitarnosti v njihove reprezentacije spola (*gender*) prav tako odpor proti izgubljanju jasne in ostre slike o svetu« (Duveen, 1993: 6; Duveen, 2001: 266).

²⁶ Nekateri od simpatizerjev Magnantijeve tako apelirajo na »dejstvo«, da se je s prostitucijo preživljala zato, da bi uspela dokončati svoj študij (gl. *supra*). Ker jim »preživljanje« v njihovem mentalnem kontekstu predstavlja močan upravičljiv razlog, z dr. Magnantijevo pa simpatizirajo, berejo njeno izpoved z vidika preživetja in vstavljajo v svoj spomin elemente, ki namigujejo na preživetje, medtem ko druge dele zgodbe, ki so s to upravičljivo podlago v nasprotju, zanemarijo.

²⁷ »Viktimizacija pomeni narediti nekoga za žrtev, viktimalizacija pa narediti nekoga za takega, da bo spoznan za žrtev.« Boutellier (2000: 58)

Prostitucija in prostitutke so bile vedno predmet tako aktivne deviktimalizacije kot viktimalizacije. Tisti, ki so prepričani, da je prostitucija zlo in da so prostitutke same krive za nasilje, ki se jim dogaja (npr. množični umori prostitutk), so prostitutkam pogosto odrekli status žrtve. Manjši je odstotek tistih, ki želijo deviktimalizirati prostitutke v prepričanju, da gre za prostovoljno, izbrano delo in da bi jih bilo zato treba obravnavati kot spolne delavke, v vsem enakopravne drugim delavkam. Po drugi strani pa je zgodovina polna viktimalizacij prostitucije, in sicer tako od bolj benevolentnih struj, ki so jih v želji, da izboljšajo položaj prostitutk in pritegnejo simpatije javnosti, predstavljali kot uboge žrtve zvodnikov, strank, ekonomske situacije, življenjskih okoliščin ipd., do skupin bolj kontroverznih motivacij, ki so jim vsiljevali identiteto žrtve, z vso pasivnostjo, nemočjo in ranljivostjo, ki jo ta status pogosto prinaša osebam, ki se same s svojo prodajo spolnih storitev niso videle kot žrtve.

Je posameznik lahko žrtev, če se ne počuti kot žrtev (viktimizirana nežrtev)? Zgodovina, tudi pravna in kriminološka, je seveda polna primerov, ki so odgovorili na to vprašanje pritrdilno. Številni t. i. zločini brez žrtve so še danes kriminalizirani; pri nekaterih so v ta namen oz. za legitimacijo kazenskopravne prepovedi žrtve (po)ustvarjene zunaj najožjega kroga nosilcev individualnih interesov oz. individualnih pravnih dobrin, ki so bili s kršitvijo kazenskopravne norme domnevno načeti. Določene skupine znotraj feministične kriminološke/viktimološke perspektive pa se po drugi strani še danes izjemno trudijo prikazati prostitucijo kot zlo in škodo samo po sebi ter posledično prostitutke kot večne žrtve, vedno in nujno, brez izjeme.

Normativno gledano, bi lahko zagovarjali stališče, da je zgoraj omenjeni posameznik objektivno sicer lahko (ni pa nujno) »oškodovanec« v smislu, da je utrpel neko škodo, da pa »žrtev« – če se ne počuti kot žrtev – v vsej svoji pomen-skosti vendarle ni in da mu »žrtenost« (*victimhood*) tako ne bi smeli paternalistično vsiljevati. Identiteta žrtve resda lahko prinese vrsto ugodnosti, npr. simpatijo javnosti, pripravljenost zakonodajalca, da uredi njen položaj, popravi krivice, pripravljenost države in nevladnih organizacij, da ji ponudijo pomoč ipd., a hkrati prinaša tudi določene neugodnosti, ki se jih posameznik lahko upravičeno brani. Prvič, idealna žrtev je krotka, pasivna, nemočna in v tem svojem položaju precej statična. Mnoge dejanske ali resnične žrtve ne želijo prav dolgo ostati v tem položaju, ampak si želijo povrniti moč, se postaviti spet na

svoje noge in prevzeti nadzor nad svojim življenjem.²⁹ V anglo-ameriškem okolju se je izoblikoval izraz »preživeli« (*survivor*) kot primernejši izraz za »žrtev«, saj ne poudarja posameznikove nemoči in trpljenja, temveč raje njegovo (pre)moč, da je uspel preživeti neprijetno izkušnjo.³⁰ Viktimizacija je tako le še ena vrsta življenjske izkušnje, ki jo je oseba preživela, zato je izšla iz te situacije močnejša in izkušenejša. Značilnosti »preživelega« so tako značilnosti močne, proaktivne osebe, medtem ko so značilnosti »žrtve« sinonimne z nemočjo in željo po našem sočutju in pomoči. Drugič, etiketiranje določene osebe ali skupine z »žrtvijo« legitimira razne akcije tako nevladnih organizacij kot medijev in (drugih) samooklicanih varuhov, da »izkoreninijo problem« npr. prostitucije. Tovrstne akcije se seveda nahajajo zelo različno na premici benevolentnosti–malevolentnosti. Številni »dobrohotniki« zasledujejo svojo politično ali osebno skrito agendo in na tej poti pogosto zlorabijo žrtev v ta namen. Ob vsakem apeliranju na žrtve se moramo tako vprašati, v čigavem interesu je, da se v določeni skupini ljudi »prepozna« žrtve. Je to res identiteta, ki si jo sami oškodovanci želijo in jo uporabljajo v pripovedovanju svoje zgodbe, ali gre raje za poskus »komentatorjev«, da zberejo podporo javnosti za lastne projekte ali pritegnejo pozornost, gledanost, financiranje ipd.? Tretjič, slaba stran družbene reprezentacije, da so vse prostitutke nujno žrtve, je tudi v tem, da ne dopušča nians, ne daje prostora individualnim zgodbam oseb, katerih izkušnja je drugačna, in s tem poustvarja mit o prostitutki kot (nujno) žrtvi.³¹ In četrtič, vsiljevanje »žrtenosti« neupravičeno legitimira

²⁸ Pravo raje uporablja izraz »oškodovanec«, ker zveni bolj objektivno, bolj »strokovno«, manj emocionalno in se osredinja na »škodo«, ki je osebi nastala – škodo, ki upravičuje poseg prava v nastalo situacijo oz. daje žrtvi in/ali organom pregona pravni interes oz. pravno legitimacijo za sprožitev pravnega postopka ali pregona in za sodelovanje v sami zadevi.

²⁹ Ni nujno, da gre za druge tipe »oškodovancev« kot za tiste, ki se identificirajo z »žrtvijo«. Identiteta žrtve je v realnosti pogosto dinamična. Viktimizirana posameznica se lahko sprva najde v pojmu »žrtev« in kapitalizira na ugodnostih, ki ji jih ta etiketa prinaša, pozneje – ko mine prvi šok in se ji življenje vrne v ustaljene tirnice oz. želi ponovno zaživeti polno življenje, neohromljeno z viktimizacijo – pa se tej isti etiketi upira ali jo celo zavrača. Žrtve z namenom, da bi ponovno prevzele nadzor nad svojim življenjem, včasih celo prevzamejo del odgovornosti za svojo viktimizacijo, kar je ali pa tudi ni upravičeno. Gre predvsem za strategijo soočanja (*coping strategy*) s posledicami viktimizacije. Žrtev si s prepričanjem, da je viktimizacijo do neke mere »izbrala«, lahko namreč povrne samozavest in vero v samodolčenost lastnega življenja ter pridobi koristne informacije (dodatno moč) o tem, kako ravnati oz. ne ravnati ob morebitni ponovni podobni viktimizaciji.

³⁰ Feministična viktimološka perspektiva prav tako raje uporablja izraz *survivor*, ki poudari »upiranje žensk njihovi strukturni nemoči in posledični potencialni viktimizaciji« (Walklate, 2007: 27).

³¹ Ta kritika je podobna eni izmed kritik, naslovljenih na dominantno pozitivistično viktimološko perspektivo, ki trdi, da se slednja premalo posveča odkrivanjem razlik med izkušnjami žrtev in tako posplošuje njihovo viktimizacijsko izkušnjo (Spalek, 2006: 157). A tu gre še za nekaj več – za posploševanje izkušenj oseb, ki se znajdejo npr. v tveganem poklicu, potencialno viktimizacijski situaciji ipd. Tudi iz teh okoliščin lahko namreč osebe različno izstopijo – nekatere izmed njih (očitno) tudi brez viktimiziranosti, kar je

kazenskopravno intervencijo v primerih, kjer je ta intervencija pošteno vprašljiva (npr. pri kriminaliziranju uživanja trdih drog pri odraslih osebah, ki so se za to prostovoljno odločile). Tovrstna viktimalizacija je zgolj instrumentalistična, saj je njen cilj le eden – upravičiti kazenskopravno prisilo. Z deviktimalizacijo teh skupin oz. s tem, ko jim odvzamemo status žrtve (ki si ga niso niti želele oz. se v njem niso nikoli prepoznale), bi odprli vrata dekriminalizaciji teh skupin in se znebili pravnopaternalističnega priokusa kazenskega prava, ki posega v pravico odraslih, prištevanih oseb do samodoločenega življenja – življenja, v skladu z lastnimi načrti in preferencami. Nežrtvenost bi morala postati eden izmed kriterijev za dekriminalizacijo oz. popravo kazenskopravne zakonodaje. Za spremembo miselnosti, družbenega ozračja in predsodkov sta namreč pomembnejši od dekriminalizacije tako destigmatizacija prostitutk kot odpadnic, outsiderjev, moralnih izvvrčkov³² kot tudi deviktimalizacija oz. odstranitev etikete »žrtev« prostovoljnim prostitutkam. Slednje bi pomenilo, da prostitutk ne štejemo več za žrtve, temveč jih dojemamo kot običajne delavke, kot spolne delavke, ki se vrednostno v ničemer ne razlikujejo od drugih delavk.

6 (De)kriminalizacija ali pravni državni odnos do prostitucije

Pravno urejanje prostitucije se seveda razlikuje. Ponekod je prepovedana (bodisi kot kaznivo dejanje bodisi kot prekršek), drugod je dekriminalizirana ali celo legalizirana. Pogoste so tudi različne oblike regulacije, kot so določanje rdečih con, *zoning*, dopuščanje prostitucije le v okviru bordelov, regulacija s posebnim policijskim in sanitetnim nadzorom. Modeli pravnega urejanja se spreminjajo tako v času kot v prostoru, v veliki odvisnosti od družbenega ozračja oz. prevladujočih družbenih norm, ki pa se na področju prostitucije niti ne spreminjajo tako hitro, kot bi si kdo mislil. Na začetku 20. stoletja je tako Slovenija (v okviru Kraljevine Jugoslavije in avstrijske kazenske zakonodaje) sprva dovoljevala prostitucijo kot zakonito,³³ Zakon o radu in redu, ki je bil sprejet leta 1921, pa je legalizirano prostitucijo ukinil in jo obravnaval kot »nečisto

prav tako izkušnja, ki bi jo morala tako viktimološka kot splošna javnost priznati kot obstoječo, veljavno in legitimno.

³² Stigmatizacija oz. negativno vrednostno označevanje spolnih delavk ima svojo dolgo tradicijo, zlasti v družbah, kjer ima RKC močno vlogo, kar se kaže tudi na ravni kulturnih reprezentacij v medijih in govoru. Označitev ženske za »cipo«, »vlačugo« je še zmeraj nekaj najmočnejšega, najhujša žaljivka. Podobno velja za etiketo »kurba«, ki pa je že preseгла svoj okvir vezanosti na določen spol in se uporablja tudi za osebe moškega spola ter celo za negativno označitev abstraktnih pojmov, npr. politike, policije, države.

³³ Če so se posamezna varnostna oblastva odločila, da jo dovolijo, in jo uredila s predpisi. Gl. Grošelj (2006: 452).

obrt«, zaradi katere je bilo mogoče prostitutke skupaj s pijanci in potepuhi po prestani kazni oddati še v prisilno delavnico.³⁴ Na začetku 21. stoletja pa je Slovenija (v okviru svoje lastne države in lastne kaznovalne zakonodaje) z novelo Zakona o prekrških zoper javni red in mir leta 2003 načeloma dekriminalizirala prostitucijo (oz. »vdajanje prostituciji«) in s tem odstranila različno obravnavanje prostitutk in njihovih strank. Kljub temu je z 11. členom, ki je med drugim ohranil kršitve »javne morale« na javnem kraju, določena vrsta prostitucije (namreč ulična) ostala prekršek. Dejansko je bil tako dekriminaliziran le določen segment prostitucije, in sicer tisti, ki je (a) že tako ali tako bolj ko ne ostajal skrit očem pregona, (b) se dogajal v zasebnosti privatnih spalnic, kamor roka države težje seže, in (c) ki ga že do zdaj policija *de facto* ni preganjala. Novi Zakon o varstvu javnega reda in miru³⁵ je nato leta 2006 izrecno kriminaliziral ponujanje spolnih uslug na javnem kraju na vsiljiv način, če to koga moti, povzroči vznemirjenje ali zgražanje ljudi. Tovrstna prostitucija se namreč po zakonu šteje za »nedostojno vedenje«. *Plus ça change ...*

Širše razumevanje prostitucije pa ne zajema le prostitutk oz. prostitucije *stricto sensu*, ampak tudi njene spremljajoče pojave: zvodništvo in posredovanje pri prostituciji. Danes sta oba pojava, poprej ločeni kaznivi dejanji, kriminalizirana pod imenom »zloraba prostitucije«. ³⁶ Čeprav je bila prostitucija v ožjem smislu v Sloveniji dekriminalizirana leta 2003, njeni spremljajoči pojavi ostajajo kriminalizirani – in ne le kot prekršek, temveč kot kaznivo dejanje. In kljub temu gre za pojave, o katerih vemo relativno malo.³⁷ Vsi zvodniki se pogosto mečejo v isti koš, čeprav tuje raziskave opozarjajo na njihovo večdimenzionalnost. Norveška raziskava³⁸ je tako odkrila, da je zelo malo (približno ena petina) prototipičnih, klasičnih zvodnikov, ki imajo več »molznih krav«. Potem pa so tu še zvodniki v seksklubih, ki so strogo profesionalni, nenasilni fantje (*boyfriends*) in nasilni fantje. Tudi po funkcijah se med

³⁴ Dolenc (1921); v Grošelj (2006: 453).

³⁵ Zakon o varstvu javnega reda in miru (ZJRM-1, Uradni list RS, št. 70/2006; veljaven od 21. 7. 2007).

³⁶ Do tega je prišlo z novelo Kazenskega zakonika iz leta 2004, ki je med drugim kriminalizirala tudi »trgovino z ljudmi«. Poprej se je omenjeno kaznivo dejanje preganjalo tudi z uporabo omenjenih kaznivih dejanj zvodništva in posredovanja pri prostituciji, prav tako pa tudi s kaznivim dejanjem spravljanja v suženjsko razmerje in (redkeje) nedovoljenim prehodom državne meje. Več o tem v Peršak (2007).

³⁷ Podobno je tudi s pojavom moške prostitucije in strank – uporabnikov storitev, ki so ponekod (npr. na Švedskem) celo kriminalizirani. Nekaj empiričnih raziskav na temo povpraševanja je mogoče najti v Di Nicola, A., *et al.* (ur.) (2009). O slovenskih razmerah, gl. npr. Pajnik (2008), Šori (2005).

³⁸ Gl. Høigård in Finstad (1992).

sabo zelo razlikujejo. Eni so mecenji (*impresario*), drugi osebni varnostniki, tretji prijatelji/ljubimci. Njihova prevladujoča javna podoba je, da so nasilni, živijo na račun žensk, vozijo drage avte in imajo več žensk hkrati – še en stereotip, ki po raziskavah sodeč ne ustreza realnosti v Evropi. Zvodnik ni nujno izkoriščevalec, niti ni nujno moški. Pred kratkim opravljena raziskava v Romuniji je npr. pokazala, da je kar nekaj žensk, ki so hkrati opravljale poklic prostitutke in poklic zvodnika.³⁹

Seveda je treba razlikovati med prostitucijo v okviru trgovine z ljudmi, tj. prisilno prostitucijo, in prostovoljno prostitucijo. Izkoriščanje prostitucije je sicer le eden od namenov trgovine z ljudmi (v njenem okviru se lahko izkoriščajo ljudje tudi v namene drugih spolnih zlorab, prisilnega dela, suženjstva, služabništva ali trgovine z organi, človeškimi tkivi ali krvjo),⁴⁰ a kadar gre za tovrstno prostitucijo, natančneje za tovrstno zlorabo prostitucije, je bolje dosledno uporabljati izraz trgovina z ljudmi. Pojem prostitucija je tako očiščen inherentne kriminalnosti in omogoča nevtralnijo argumentacijo o tej domnevno najstarejši obrti na svetu. Razlika med trgovino z ljudmi in prostitucijo kot komercialnim spolnim delom, ki naj bi bila stvar avtonomije in zasebnosti posameznice, je torej v prisili oz. izkoriščanju⁴¹ kot odsotnosti privolitve oz. svobodne odločitve, soglasja. Tu bi morda lahko opozorili na problem ozkega definiranja izkoriščanja in privolitve v pravu,⁴² po drugi strani pa tudi na dejstvo, da pravo že do določene mere priznava to družbeno realnost in jo na svoj način (bolj ali manj uspešno) pravno ureja.⁴³

³⁹ Dragomirescu *et al.* (2009: 141).

⁴⁰ Gl. 113. člen Kazenskega zakonika (KZ-1, Uradni list RS, št. 55/2008 (66/2008 popr.), 39/2009, 55/2009; veljaven od 1. 11. 2008).

⁴¹ Prav izkoriščanje je po Konvenciji ZN proti mednarodnemu organiziranemu kriminalu (imenovani tudi Palermška konvencija), sprejeti leta 2000, temeljni opredelilni element trgovine z ljudmi in razlikovalni element med trgovino z ljudmi in tihotapljenjem ljudi. Protokol za preprečevanje, zatiranje in kaznovanje trgovine z ljudmi, zlasti ženskami in otroki, ki dopolnjuje omenjeno konvencijo, definira izkoriščanje kot »vsaj izkoriščanje prostitucije ali drugih oblik spolne zlorabe oseb, njihovo prisilno delo ali storitve, suženjstvo ali podobna stanja, služabništvo ali odstranitev organov«. Slovenija je omenjeno konvencijo ratificirala 30. 4. 2004, z veljavo od 1. 5. 2004.

⁴² O tem pisala podrobneje v Peršak (2005: 143–144).

⁴³ Zgoraj omenjeni Palermški protokol o trgovini z ljudmi tako npr. v 3.(b) členu razveljavlja privolitev oškodovanca v nameravano izkoriščanje oz. »soglasje žrtve [...] ne upošteva« v določenih okoliščinah; konkretno, če so bila uporabljena sredstva iz točke 3.(a), tj. grožnja, sila ali druge oblike prisiljevanja, ugrabitev, goljufija ali prevara, zloraba pooblastil ali nadrejenega položaja ali dajanje ali sprejemanje plačila ali drugih koristi. Kadar gre za otroka (osebo, mlajšo od 18 let), pa se soglasje ne upošteva, tudi če niso bila uporabljena omenjena sredstva.

Čeprav je v družbeni realnosti presek med obema skrajnostma morda precej velik, porozen in nekoliko zamegljen, so ločnice v pravu med njima ostreje. Z osebami, ki so dovolj stare, informirane in se zato svobodno (tj. brez prisile) odločijo za prostitucijo, se kaznovalno pravo ne bi smelo ukvarjati. Glavni argument za to trditev se naslanja na pravico do samodoločenosti oz. avtonomijo posameznika na področju spolnosti, ki pomeni pravo razpolaganje s sabo kot spolnim bitjem, s svojim spolnim življenjem. V retoriki moderne kazenskopravne teorije nemškega pravnega kroga bi rekli, da gre za disponibilno pravno dobro, ki torej spada v osebno, zasebno, avtonomno cono posameznika. Prosto razpolagati s to dobro pa pomeni tudi uničiti jo, jo dati v najem oz. pristati v njeno oškodovanje. Ta argumentacija ni nujno v nasprotju s priznavanjem, da je prostitucija *lahko* dejavnost, ki povzroča določeno »škodo«, predvsem prostitutkam. Tako naj bi škodovala njihovem emocionalnemu življenju, povzročala pojav razdvojene osebnosti, škodila njihovi spolnosti ipd., a tu gre kvečjemu za škodo samemu sebi (*harm to self*); ta v liberalni družbi oz. modernem kazenskopravnem sistemu ni zadostna podlaga za inkriminiranje, saj bi pri tem šlo za »pravni paternalizem«,⁴⁴ kjer gre za poseganje v avtonomno sfero posameznika, ali celo za »pravni moralizem«,⁴⁵ kjer realne škode drugemu ni, ampak gre le za kršitev konvencionalne morale. Kljub temu pa normativna odločitev, da prostitucija ni in ne sme biti »kazenskopravni problem«, ne pomeni, da se ne sme vrednotiti kot splošni družbeni problem. Čeprav ni npr. primerno kriminalizirati samomor, to ne pomeni, da ga država ne bi smela obravnavati kot družbeni problem in sprejeti druge, nekazenskopravne ukrepe za zmanjšanje tega problema. Podobno velja razmišljati o prostituciji, konkretno o tistem njenem delu, ki je pravno gledano sicer prostovoljen (ker torej ne gre za trgovino z ljudmi), vendar pa so vanj vstopile osebe zaradi npr. ekonomske stiske. Z ukrepi stanovajske politike države, socialnimi podpornimi službami ter izobraževalnimi in zaposlitvenimi priložnostmi bi se dalo in moralo delež teh prostitutk, ki jih je v prostitucijo pripeljalo pomanjkanje alternativ in ne toliko želja, radovednost, zabava, interes po dodatnem zaslužku ali kaj podobnega, občutno zmanjšati. Čeprav naj bi le neposredna prisila ali »izkoriščanje« pomenila kriterij za kazenskopravni poseg, bi veljalo kot kriterij za proaktivno državno politiko, torej za sprejetje določenih proaktivnih ukrepov države na tem področju, upoštevati že »odsotnost socialnih ali zaposlitvenih alternativ«.

⁴⁴ Gl. Feinberg (1986).

⁴⁵ Gl. Feinberg (1988).

7 Sklepno

Fascinacija družbe s prostitutko je tako stara kot prostitucija sama. Spolnost, prepovedanost, upor ženske proti prevladujočim družbenim normam, morala, moč, nasilje, noč – vsi elementi filmske uspešnice. Ob vsej poplavi različnih pravnih regulatornih sistemov, kriminoloških spoznanj in izpovedi prostitutk samih (ki pa so najredkejše) ter v deklarirano pluralno-liberalno-tolerantnem ozračju večine evropskih družb pa je javnost, tudi njen izrecno liberalni del, še vedno precej zmedena. Moralno ogorčeni očitki o nemoralnosti so sicer redki, a tudi med izjavami podpore je redko zaslediti strogo in neposredno argumentacijo na podlagi posameznikove pravice do spolne avtonomije in lastnega telesa. Iskanje opravičil (ni našla drugega načina, da se prebije skozi študij, šlo je za preživetje in dandanes je težko preživeti ipd.) govori zgodbo o močno ukoreninjeni stigmatizaciji in viktimalizaciji prostitutk. Šele če vidimo prostitutko kot nekakšno žrtev, če se prepričamo, da se je znašla v brezizhodni situaciji, si zares zasluži naše simpatije. Zdi se, da navkljub izhodiščnemu liberalnemu argumentiranju o pravicah in svobodi posameznika na koncu vseeno še vedno potrebujemo neko pojasnilo o vzroku prostituiranja, ki presega »užitek«, nekaj več oz. nekaj drugega kot zgolj uživanje prostitutke v svojem delu. Kot da nam dolguje neki zagovor, preden jo legitimiramo – za nazaj. Zakaj nam »užitek« ni dovolj ali ni dovolj užiten? Zakaj podeljujemo odpustke le ob dokazih prostitutkinega trpljenja, žrtvovanja, mučenja, stradanja? Zakaj tudi ob očitnih primerih zares prostovoljne prostitucije hočemo videti žrtev? Morebiti zato, ker v ničemer, razen v retoriki, nismo zares presegli zastarelega moralističnega diskurza, ki v prostitutki še vedno vidi nepravo, nemoralno, nenormalno, vsaj napol kriminalno, »padlo« žensko.

V taki družbeni situaciji smo seveda še zelo daleč od demarginalizacije prostitucije in njenih akterjev. Dogajanja na področju prava so tako odsev kot tudi možni spodbujevalec družbenih sprememb, tudi sprememb v družbenih reprezentacijah prostitucije. Prednost dekriminalizacije (v kolikor zajema vse vrste prostovoljnih prostitutk) je sicer vsaj v odpravi pravne marginalizacije, v prenehanju poustvarjanja oz. pravnega ojačevanja družbene stigmatizacije prostitutk. Prav tako tovrstna dekriminalizacija ustvarja določeno pozitivno ozračje za vidnost prostitutk, da jim možnost, da opravljajo svoj poklic bolj odprto, javno in brez strahu, kar navsezadnje pozitivno učinkuje tudi na njihovo zdravje in varnost.

A stigmatizacija kot tudi stereotipi in miti o prostitutkah so trdoživi. V mnogih ljudeh je še vedno globoko ukoreninjeno prepričanje, da je prostitutka nasprotje pravi, normalni, neomadeževani, krepostni ženski, da je prostitucija nekaj popolnoma drugega kot normalno, pošteno delo in da gre (vse-

eno) za lahko zaslužen denar. Drugi verjamejo, da prostitutka svoje delo vedno opravlja iz veselja do spolnosti, da v tem vedno uživa (ker se smeji). Spet drugi prostitutkam naklonjeni jih brez izjeme doživljajo kot žrtve. Prostitutke same, vsaj nekatere, pa zavestno vzdržujejo mit o tem, da bodo pri svojem delu naletele na dobrega, bogatega, lepega moškega, ki jih bo odrešil vseh tegob, in tako živijo v samoprevari,⁴⁶ ki jo je po svoje najtežje razkrinkati, ker črpa iz upanja.

Terciarna socializacija v postmoderini liberalni družbi je povzročila, da morebitne primarno vsocializirane očitke o nemoralnosti pogosto preartikuliramo v očitke o družbeni odgovornosti. Novi moralizem (prikriti moralizem v retorično liberalni preobleki) argumentira v retoriki družbene odgovornosti. To, kar šteje za »nemoralno«, se ne napada več neposredno, temveč z abstraktno nevarnostjo, oddaljeno škodo in prokrustovsko raztegnjenim pojmom družbene odgovornosti, ki skorajda izključi avtonomijo posameznika – posameznik je svoboden samo toliko, kolikor počne drugim všečna dejanja. Prostitutka tako ni napadena zaradi svojega prostituiranja, ampak ker o tej svoji izkušnji – zlasti če je pozitivna – govori in s tem lahko, morebiti, potencialno, abstraktno, v svoj poklic pritegne še koga. Ker je neodgovorna! Preprost (tudi občasno vulgaren) govor v tej optiki spada pod svobodo izražanja samo, če se pred televizorjem zvečer ne znajdejo tudi kakšni majhni otroci – če se, potem je tako izražanje »neodgovorno«, vredno obsodbe. Za slab program postane odgovorna televizija. Ni več neodgovoren starš, ki ne filtrira vsebine oz. ne nadzoruje, kaj otroci gledajo zvečer, ko bi morali biti že v postelji, kriv je nastopajoči, kriv je program, kriva je televizija, operater ipd. Ker so neodgovorni! Kriminalni! »Responsabilizacija«⁴⁷ se ne dogaja samo v smeri državno-lokalno/individualno, ampak tudi v obratni smeri. Pa je zaradi vsega tega vzajemnega obtoževanja, iskanja in prelaganja odgovornosti družba zares kaj boljša?

⁴⁶ Kanduč (2009: 235) opaža, da so samoprevare precej pogoste in pomembne v vsakdanjem življenju ljudi in da je najverjetneje eden izmed »omembe vrednih virov samoprevar posameznikova težnja po tem, da bi bil opažen, sprejet, cenjen, priznan in deležen naklonjenosti«.

⁴⁷ Garlandov (1996: 452) pojem »responsabilizacije« označuje družbeni pojav prelaganja odgovornosti za kriminaliteto s strani države na lokalno skupnost in na zasebnike, posameznike. »Gre za novo obliko preprečevanja kriminalitete, ki ga je razvila britanska vlada v zadnjih 10 letih. Njeni ključni izrazi so 'partnerstvo', 'sodelovanje med agencijami', 'multiagencijski pristop', 'aktiviranje skupnosti', 'ustvarjanje aktivnih državljanov', 'pomoč za samopomoč'. Njena primarna skrb je preložiti odgovornost za preprečevanje kriminalitete na agencije, organizacije in posameznike, ki so povsem zunaj države (državnega aparata), in jih prepričati, naj primerno ukrepajo.« *Ibidem*.

Literatura

1. Beck, U. (1992). **The Risk Society**. London, Sage.
2. Boutellier, H. (2000). **Crime and Morality: The Significance of Criminal Justice in Post-Modern Culture**. Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
3. Di Nicola, A., Cauduro, A., Lombardi, M., in Ruspini, P. (ur.) (2009). **Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients**. Springer, New York.
4. Dolenc, M. (1921). Kazenskopravno zakonodajstvo po prevratu in Slovenci, **Slovenski pravnik**, let. 35, št. 5–8, str. 114–127.
5. Dragomirescu, D. A., Necula, C., in Simion, R. (2009). Romania: Emerging market for trafficking? Clients and trafficked women in Romania. V: A. Di Nicola, A. Cauduro, M. Lombardi in P. Ruspini (ur.), **Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients**. Springer, New York, str. 123–162.
6. Duda, S. (1995). Predgovor. V: S. Duda in L. F. Pusch (ur.), **Nore ženske**. Ljubljana, Krtina, d. o. o., str. 7–9.
7. Duveen, G. (1993). The development of social representations of gender, **Papers on Social Representations – Textes sur les Représentations Sociales**, let. 2, št. 3 (online).
8. Duveen, G. (2001). Representations, identities, resistance. V: K. Deaux in G. Philogène (ur.), **Representations of the Social**. Oxford, Blackwell Publishers, str. 257–270.
9. Feinberg, J. (1986). **Harm to Self - The Moral Limits of the Criminal Law**. Oxford, Oxford University Press.
10. Feinberg, J. (1988). **Harmless Wrongdoing - The Moral Limits of the Criminal Law**. Oxford, Oxford University Press.
11. Furedi, F. (1997). **Culture of Fear: Risk Taking and the Morality of Low Expectation**. London, Casell.
12. Furedi, F. (2002). **Culture of Fear: Risk Taking and the Morality of Low Expectation**, spremenjena izdaja. London, Continuum.
13. Garland, D. (1996). The Limits of the Sovereign State: Strategies of Crime Control in Contemporary Society, **The British Journal of Criminology**, let. 36, št. 4, str. 445–471.
14. Grošelj, B. (2006). Prostitucija v Ljubljani v prvih treh desetletjih 20. stoletja, **Kronika**, let. 54, št. 3, str. 451–464.
15. Hoigård, C., in Finstad, L. (1992). **Backstreets – Prostitution, Money and Love**. Cambridge, Polity Press.
16. James, C. (2009). The myth of the happy hooker, **BBC News Magazine**, 20. november 2009. Dostop: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/8370730.stm.
17. Kanduč, Z. (1998). Pravo, spolnost in nasilje: kriminološke in viktimološke perspektive. V: Z. Kanduč, D. Korošec in M. Bošnjak, **Spolnost, nasilje in pravo**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in Urad za žensko politiko, str. 11–128.
18. Kanduč, Z. (2009). Prevarne, prevarantstvo in prevaranti: preliminarna kriminološka analiza, **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 60, št. 3, str. 223–237.
19. Lloyd, B., in Duveen, G. (1990). A semiotic analysis of the development of social representations of gender. V: G. Duveen in B. Lloyd (ur.), **Social Representations and the Development of Knowledge**. Cambridge, Cambridge University Press, str. 27–46.
20. Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. V: R. M. Farr in S. Moscovici (ur.), **Social Representations**. Cambridge, Cambridge University Press, str. 3–69.
21. Mozetič, P. (2009). Nezakonite migracije in spreminjanje pojmovanja zasebnosti v družbi nadzora. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, let. 60, št. 1, str. 3–15.
22. Pajnik, M. (2008). **Prostitucija in trgovanje z ljudmi: perspektive spola, dela in migracij**. Ljubljana, Mirovni inštitut.
23. Peršak, N. (2005). Trgovina z ljudmi in migracije: pogled od spodaj. V: Kanduč, Z. (ur.), **Kriminaliteta, družbeno nadzorstvo in postmodernizacijski procesi**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 137–151.
24. Peršak, N. (2007). Trgovina z ljudmi: problematika obstoječega zakonskega besedila in potencialne nove spremembe. V: A. Šelih (ur.), **Sodobne usmeritve kazenskega materialnega prava**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, str. 333–343.
25. Pusch, L. F. (1995). Sklepna beseda. V: S. Duda in L. F. Pusch (ur.), **Nore ženske**. Ljubljana, Krtina, d. o. o., str. 305–321.
26. Spalek, B. (2006). **Crime Victim: Theory, Policy and Practice**. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
27. Šori, I. (2005). Prostitucija v Sloveniji: akterji, podoba, problemi in odnosi, **Etnolog**, let. 15(66), str. 61–80.
28. Walklate, S. (2007). **Imagining the Victim of Crime**. Maidenhead, Open University Press.
29. Zola, E. (1962). **Nana**. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Victimalisation of prostitution and the shaming of exceptions: the myth of a prostitute – victim

Nina Peršak, LL.D., M. Phil. in Social and Developmental Psychology
Assistant Professor of Victimology, Faculty of Criminal Justice and Security, Kotnikova 8, Ljubljana

Prostitutes have traditionally been treated in two distinct ways. They have either been stigmatised as immoral, impure, criminal etc. or been seen as victims (of their pimps, clients, trafficking, poverty, the social environment etc.). In particular, the apparently liberal public often sees prostitution in terms of victimalisation, as if it is easier for them to show sympathy and understanding towards the prostitute if she is a »victim«. At the same time, they condemn exceptions – prostitutes who break out of the myth of a prostitute as necessarily a victim and challenge their presentations of prostitution and paid sex. The article analyses one such example of a prostitute, a non-victim, and reveals contemporary social representations of prostitutes. It further examines (the need for) victimalisation of prostitution and exposes quasi-liberal arguments that, on further inspection, often reveal old-fashioned moralism, albeit couched in terms of social responsibility, and arguments supporting Moscovici's hypothesis about mental resistance to changing established social representations. In addition, the paper explains some die-hard myths about prostitution and the state-legal approach to prostitution, which reflects the existing images thereof, as well as (co)constructs them.

Keywords: prostitution, victimalisation, (de)criminalisation, the victim, social representations, criminal law, trafficking in human beings

UDC: 176.5 : 343.988